

Hegyi Fatime Barbara

A szabad média hatalma – a biztonság kockázata

Az emberi biztonság fogalmának alapeleme a szólásszabadság, hiszen a szabad média jelentősen növeli a biztonságot mind az egyének, mind a közösségek, illetve a nemzetek szintjén is azáltal, hogy pontos és korrekt információhoz juttatja az egyéneket. A szabad és független média pozitívan járul hozzá a társadalom biztonságos működéséhez, biztosítja a szükséges átláthatóságot azáltal, hogy minden fontos gazdasági és politikai döntést, melynek hatása lehet az ország és polgárai jövőjére, kitesz a szabad újságírói tudatosságnak és vitának (CURRAN 1991).

A média segíti a társadalom biztonságát azáltal, hogy társadalmi-politikai felügyeletet nyújt az állampolgárok számára, illetve párbeszédet biztosít a hatalom és a társadalom közszereplői között. A média hivatott továbbá arra is, hogy megfelelő mechanizmust alakítson ki a tisztviselők számonkérésére, valamint ellenállást tanúsítson olyan erőkkel szemben, amelyek a társadalom függetlenségét, integritását és stabilitását veszélyeztethetik.

Mára a biztonságosság tanulmányozása elmozdult az államközpontú gondolkodástól az államok közötti, illetve államokon belüli területek felé. A nem hagyományos biztonsági kérdések középpontjába a nemzetek territoriális integritása helyett az „alacsonyabb szintű” politika került, amely az egyének és közösségek biztonságával értelmezhető. Az egyén biztonsága nélkül nem teremthető meg a közösség biztonsága, amely meghatározza az állam biztonságát, mint a közösségek összességének biztonságát (DILTON 1996, 45). A változás a bipoláris rendszer felbomlásával magyarázható, amely alapjaiban megváltoztatta a globális biztonsági környezetet, ezáltal a legtöbb biztonsági kérdés: a nacionalizmus, etnikai konfliktus, regionális politikai és katonai stabilitás – mára már a régi nemzeti biztonsági megközelítésekhez sorolható.

A biztonsági kérdések tudatos átértelmezése új kihívásokat állít elénk. A tradicionális biztonsági veszélyek megváltozása vagy eltűnése mégsem vezetett egy biztonságosabb globális környezet kialakulásához. Ma a biztonság mint fogalom nem egyenértékű, illetve nem körvonalazható az államhatárokkal a növekvő nemzetközi kölcsönös függőség, valamint a többoldalú együttműködések miatt.

A szemléletváltozás háttérében – többek között – az áll, hogy ma az államok inkább gazdasági és nem katonai fölényre töreksenek. A nem szokványos biztonsági kérdések, mint például a gazdasági jólét, tömeges migráció, munkanélküliség, éhezés vagy járvány megfelelően szemléltetik, mennyire jelentős szerepet játszanak ezek a demokratikus társadalmak biztonságos működésében, és ezért vallom, hogy a szabad és független média fontos eleme a társadalmi biztonság megteremtésének.

„Az újságírás története az emberiség hosszú harca, hogy szabadon kommunikálhasson társaival – hogy hozzájusson és értelmezze a híreket, hogy véleményt nyilváníthasson, hogy megszüntesse a gátakat, melyek megakadályozzák az információ szabad áramlását, amelytől jelentősen függ a közvélemény.” (LEYENDECKER 2001, 95.)

A demokrácia működésének alapvető feltétele, hogy a társadalom tagjai hozzáférjenek információkhoz azért, hogy tájékozottságon alapuló döntéseket tudjanak hozni, hozzájárulva ezzel mind a saját személyes, mind a közösség biztonságához. A média szabadsága a legfontosabb mutatója a társadalmi fejlődésnek és az egyik legfontosabb tényezője a demokratizálódás folyamatának. A sajtószabadság bármilyen korlátozása az emberi szabadságjogok korlátozását jelenti, mert a szabad sajtó nem csupán egy eszme, hanem elkötelezettség. Egy olyan társadalomban, ahol nem létezik a média szabadsága, ott nem születnek áttekinthető gazdasági és politikai döntések, ami jelentősen korlátozza az emberek biztonságát, így számos feszültséghez vezethet a társadalmon belül.

Minél inkább törekszik egy társadalom az áttekinthető gyakorlatra, annál több információ jut el az emberekhez, s annál inkább növekszik az emberek biztonsága. „Mindен egyénnek természetes igénye van a nyilvánosság oxigénjére.” (KEANE 1999, 12.) Az információ túlkínálata mégsem jó, mivel megemészthetetlen, feldolgozhatatlan a köz számára. Amennyiben a sajtó tiszteletet tanúsít a közönség iránt, akkor annak érdekeit szem előtt tartva felelősségteljes újságírói magatartást valósít meg tevékenységében (GUREVITCH–BLUMLER 1990, 270). Ezért van szükség a professzionális médiára, amely a közönséget hivatott szolgálni, illetve amely az információ körültekintő, fair és felelősségteljes szelekcióját követi.

A média a demokráciák életében is vitális, szerepet játszik a hatalom megfékezésében, sőt feltételezhetjük, hogy az autoriter hatalom megdöntésében is, illetve tisztában vagyunk a média szerepével azokban a társadalmakban, amelyek nem demokratikusak. Céljuk, hogy életben tartsák a rendszert a rezsím céljainak, törekvéseinek megvédésével. Érvelhetnék, hogy a szabad sajtó jelentőségét hatálytalaníthatnák olyan állapotok és értékek, mint a stabilitás vagy a gazdasági fejlődés, de akkor szükséges arra is magyarázat, miért van oly kevés stabil és gazdag ország, ahol megtagadják a sajtó szabadságát?

A felelősen funkcionáló szabad média különféle módon képes hozzájárulni az emberek biztonságához, hiszen a független média szolgálhat úgy is, mint különféle reformok katalizátora. A globális kommunikáció világában helyi események nemzetközi figyelmet is vonzanak, melyek azután egy másik ország életében – külső nyomásként – a változások irányában hathatnak, amint ez manapság egyre több alkalommal tapasztalható is, illetve adott esetben ez céltudatosan alkalmazott eszköz. Sőt továbbgondolva, a média, valamint a szólás szabadsága elengedhetetlen a konfliktusok megelőzésében, megoldásában, és a krízisek menedzselésében.

Vajon mi valósul meg tehát a szabad információáramlás ideáljaiból egy olyan szisztéma kapcsán, ahol a gazdasági erők közvetlenül, illetve közvetetten befolyásolják a politikai döntéshozatalt? Megvalósul-e, van-e esély a média-ideál kialakítására, fenntartására, és miként befolyásolja ez az egyének és közösségek biztonságát a társadalomban?

A szabad sajtó nélkülözhetetlen alkotóeleme a kormányzati munka megismerésének, hiszen a média és a kormány kapcsolatában a médiának meg kell védenie az embereket a hatalmi visszaélésektől azáltal, hogy az információk széles körét biztosítja számukra, amivel hozzásegíti a közt az informálódáshoz, valamint segít az embereknek politikai döntéshozatalaikban, a közösségi ügyekben való részvételükben. De, a politikus maga is „médiafüggő”. Nem azért, mert „lelkes fogyasztója volna, hanem azért, mert tagadhatatlanul érdekelt abban, hogy a fogyasztók meghatározó többségének

véleményét formáló kommunikációs közegekben maga is szakadatlanul szerepelhessen.” (TÓÓTH 2003, 181.)

A sajtót egyaránt vezérli a közérdek, illetve a profit-érdek. Bár van átfedés a kettő között, mégis talán éppen ezek ellentéte ássa alá a sajtóba vetett hitet, a sajtó tekintélyét, valamint a vezetők tiszteletét az emberek részéről. Míg a gazdaságban a verseny a költségcsökkentésre és a profit maximalizálására készíti, a politikai piacon a verseny arra kényszeríti az elitet, hogy menedzselje a híreket. Ebből következik, hogy a hírszerkesztőknek függeniük kell az elittől, továbbá a híreket attraktívvá kell tenniük a legtágabb közönség és a fogyasztók számára is. Látható tehát az éles ellentét a média kereskedelmi érdekei és a társadalom érdekei között.

Ebből adódik, hogy a sajtó „hibái” leginkább a médiapiac strukturális tökéletlenségével magyarázhatóak. Szabad privát média csak ott lehetséges, ahol van kiegyensúlyozott verseny a piacon. A rivalizálás teszi lehetővé, hogy felderítsék a korrupciót, valamint hogy megakadályozzák a köztisztviselőket és a gazdasági szereplőket minden ilyesfajta tevékenységükben. A legtöbb országban azonban a média nem bővelkedik tulajdonosokban, ezért a verseny nem intenzív, sőt nem is létező. A média-kartelleket úgy alakítják ki, hogy a politikai érdekeket szolgálják.

A médiában fennálló tulajdonviszonyokból következtetni lehet arra, hogy a média piacán fenn áll-e a pluralitás. A médiában a magántulajdon veszélyeket hordoz, hiszen ezek összpontosítása kevés vagy akár egyetlen tulajdonos kezében, azaz a média-birodalmak kialakulása a demokráciát, és ez által a biztonságot is fenyegetik. Mérhetetlen erejük abban rejlik, hogy képesek teljességgel manipulálni a közvéleményt és a választókat.

A médiatulajdonlásban el kell érni a diverzifikáltságot; azt, hogy a politikai kérdésekben különböző nézetek jelenhessenek meg, ami által a politikai hatalom és a médiamágnások ellenőrzése egyaránt megvalósulhat. Elméletileg a piaci verseny volna hivatott az állami beavatkozástól mentes függetlenséget biztosítani. A piac irányította médiának kellene biztosítania a versenyt, amely lehetővé tenné a fogyasztóknak a választás lehetőségét. A tiszta verseny az árakat alacsonyan tartja, valamint biztosítja a jó minőséget.

A decentralizáció kérdését tehát körültekintően kell vizsgálni, figyelve a társadalmi és gazdasági hatásokra. Egy monopólium ugyanis a médiában sokkal veszélyesebb, mint egy monopólium a gazdaságban (DOWNING 1995). Nemzetközi tapasztalat, hogy a média piacán a piaci liberalizmus felgyorsítja a médiatörke koncentrációját. A piacra lépésnek magas költségei vannak, ami gyakran el is bátortalanítja az új szereplőket. Mivel hosszú távú befektetésről van szó, csak tökeerős cégek tudnak biztonsággal belépni a piacra – vagyis a gazdag befektetők túlélnek, a szegények megbuknak.

Ebből is tisztán látható, hogy az önszabályozó médiapiac eszméje tökéletes utópia. Ilyenfajta intézmény egy pillanatig sem létezhet anélkül, hogy meg ne semmisítené a társadalom emberi és természeti lényegét. Hogyan is valósulhatna meg a tökéletes piaci verseny, mikor – gondoljunk csak bele – például a frekvenciákat is egy állami intézmény osztja el?

Így a kommunikációs piac deregulációjának következménye, hogy a szabad sajtó elveinek érvényesülését, s így a társadalom biztonságának az optimalizálását a piacra épülő kommunikációs modell erősen befolyásolja. A hiedelem, miszerint a decentralizált piaci verseny a politikai despotizmus hatékony ellenszere volna, ugyancsak megdőlni látszik. A kommunikációs eszközök magántulajdonát a szólásszabadság fő ele-

mének tekintették, mivel a piacot egy olyan médiumként kezelték, amely szabadon és elfogulatlanul terjeszti a közvéleményt formáló híreket. Kétséges, hogy a piac miért is volna képes, vagy miért akarná biztosítani a polgárok szabad hozzáférését a médiához? A média piaca jelentősen képes korlátozni a sajtószabadságot és a biztonságot, hiszen a médiatulajdonosok és a közönség érdekei között ellentétek lehetnek.

A média művészetének gyakorlói mindig is érdekelték voltak a politikai kommunikációban, mivel a kommunikáció a kormány „idegeit” képezi. Ezért a történelemben visszatekintve a politikai elit mindig ki akarta terjeszteni a hatalmát a politikai kommunikáció fölé. A média irányítása sokféle módozatot ölthet; mint például a tulajdonosi viszony, cenzúra, informális társadalmi nyomás, anyagi függőség stb. A legtöbb intézkedés mindezek ellen teljesen hasztalan; a sajtó elleni megszorítások leggyakrabban „annak a nemes embernek az ostoba cselekedeteihez hasonlítanak, aki úgy akarta csapdába ejteni a varjakat, hogy bezárta a park kapuját.” (MILTON 1644, 698.)

Eredeti küldetését szemlélve a média ellenőrző rendszere jelentős, mivel mint szükséges tűzfal funkcionál a hatalom visszaélései ellen. A média azonban már réges-régen elmozdult eredeti funkciójától, ti. hogy független és pártatlan legyen, hiszen szoros kapcsolatot alakított ki a politikai elittel, amely eleve megakadályozza a kritikus helyzetelemzésben. Az informális hatalmi kapcsolatok korlátozzák a köz jogát az információszerezéshez, mely által képessé válna a kritikus elemzésre, a politikai cselekvésre és a civil kezdeményezések előmozdítására. Ebből következik, hogy ezen kapcsolatok jelentősen korlátozzák az emberek biztonságát is.

A média nélkülözhetetlen a civil társadalom megeremtésében. E nélkül a szabad kommunikáció, illetve a demokratikus rendszer alapjai értelmezhetetlenné válnak. „A szabad kommunikáció és a reprezentációs rendszer tartalma mindig vitatható lesz. Az a társadalom, ahol nincsenek viták a szólásszabadságról vagy a választási rendszeréről, az a társadalom vagy haldoklik, vagy halott.” (KEANE 1991, 538.) A médiának mint az információ kapuőrének rendkívüli hatalma van a társadalmi szemlélet formálásában.

Ez az egyik legnyomósabb oka annak, hogy a hírszolgáltatók túlságosan függnek az elittől, már csak azért is, mert a hír így kevésbé költséges és könnyebben elérhető. Ezért is bátorítja a média rendszeresen az elit tagjait, hogy beszédeiket, cselekedeteiket az újságírói normáknak és határoknak megfelelően alakítsák ki, ahelyett, hogy a politikájuk tartalmának formálódását vizsgálnák. Az elit, még ha a demokrácia nevében cselekszik is, mindig is a saját érdekeit fogja követni.

Mivel a sajtó létezésének egyik legfontosabb oka az eladhatósága, így a hírszervezetek versengenek a közönségért és a reklámbevételekért, hogy nyereséget termeljenek, valamint hogy a piacon maradhassanak. Ez a verseny megakadályozza az újságírókat abban, hogy olyan hírszolgáltatást nyújtsanak a közönségnek, mely által szofisztikált gondolkodású állampolgárokként lennének képesek döntéseket hozni. A legtöbb embert nem érdekli a kormány tevékenysége, nem érdeklődik színvonalas riportok és elemzések iránt. Mivel kicsi az igény a minőségi újságírára, így a médiaszervezetek nem is engedhetik meg maguknak, hogy minőségi hírszolgáltatást végezzenek.

A médiának van piaca, de mégsem tud eladni olyasmit, ami nem eladható. Az újfajta média elterjedése, mint az internet, újradefiniálta a piacot, sajnos sok esetben a minőség rovására. „A legtöbb, amit eladnak hírként, csak pletyka, újságírói pattogatott kukorica.” (HOAGLAND 2001) A média egyre kevésbé tükrözi vissza a valóságot, jószerével egy pszeudo-világot hoz létre. „A médiák nem csupán elmosták a határt a felelős újságírás és a szenzációhajhászás között, hanem aláásták saját hitelüket és tiszt-

tességüket is. Ami még ennél is rosszabb, egyre torzabb képet festenek az olvasóknak és a nézőknek társadalmunkról és önmagunkról.” (BRODER 1994, 19.)

Mindezekből kitűnik, hogy közelebbről szemlélve a média és a piac kapcsolatát, a kapitalizmus egy olyan rendszert alakított ki, ahol a kommunikáció monopolizált, központosított, kevésbé változatos és túl közel áll az állami hatalomhoz (BAGDIKIAN 1992, HERMAN–CHOMSKY 1988). A sajtó gazdaságilag túlságosan zsarolható. Amíg bármennyire is függ anyagilag az államtól, addig nem teremthető meg a független média, illetve a társadalmi csoportok biztonsága sem biztosítható. Még ha objektivitásra is törekszik, az államhatalom mindig ott lebeg felette mint állandó ellenőr, Damokles kardja, hiszen nem lehet tudni, ki lesz kormányon, mikor lejár a kereskedelmi televíziós szolgáltatók koncessziós szerződése. A politikai és gazdasági függőség miatt sem lehetséges, hogy a hírszerkesztésnél az elsődleges szempont a valóság és a minőség legyen. A politikai és gazdasági kölcsönös függőség csökkenti a sajtó autonómiáját, a gazdasági és politikai nyomás pedig gyengíti az újságírás képességét arra, hogy a szabad sajtó ideáját szolgálja.

Az árucseré során persze értéktöbblet is képződhetne, de beláthatjuk, hogy a piaci alapú médiának jelentősek a belső korlátai. Így például hiányzik a megfelelő mennyiségű és minőségű információhalmaz, amelyből az emberek választhatnának. Annak a véleménye kerülhet nyilvánosságra, aki meg tudja fizetni a műsoridőt, vagy aki pusztán tulajdonol médiumokat.

Mégis, a sajtónak meg kell őriznie a hitelességét a politikai nyomással szemben csak úgy, mint a reklámozókkal szemben, még gazdasági szükséghelyzetben is. A kockázati tényező az, hogy mennyire engedjen a színvonalból annak érdekében, hogy megfeleljen a piac diktálta igényeknek? Elvárás, hogy a média egyidejűleg legyen piacvezérelt, profitorientált, független, valamint hogy az igazságot szolgálja.

A médiát gyakran titulálják „gondolataink, világlátásunk aktív alakítójának, vagy a demokrácia hivatott őrének.” Mégis, megannyi tanulmány foglalkozik azzal, „ahogyan megbicsaklik időnként a sziklaszilárdnak vélt jelleme, s válik maga is aktív részesévé, alakítójává a napi politikai küzdelmeknek, csorbítva a demokrácia épületének szabályosságát, feledve eredeti küldetését.” (KONTROLL CSOPORT 2002, 5.)

Ma a média a politikai közgyűlölet tárgya, amely a politikai üldöztetés miatt hiányt szenved szakemberekből. Ha nincsen politikai függetlenség, akkor nincs meg a médiában dolgozók egzisztenciális biztonsága, ami szükséges volna a felelősségteljes újságíráshoz, a médiaideálok betartásához, s így a biztonság megteremtéséhez is.

Mindezek tudatában felmerül a kérdés, hogy miben áll valójában ma a demokratikus ideálok, a demokratikus intézmények, a modern média és a társadalmi biztonság közötti viszony? Milyen hatást gyakorolnak egymásra, és miért gyengítik, miközben erősíteni lennének hivatottak egymást? A valódi kormányzati tevékenység egyre kevesebb nyilvánosságot kap, így az állampolgár nem képes ellenőrizni azt.

Látható, hogy a média megbukott abban a törekvésében, hogy hatalommal ruházza fel a polgárok sokaságát, hogy érvényesítse a polgárok érdekeit, s ne a politikai vagy üzleti hatalmak magánérdekeit és profitját szolgálja. A verdikt a média felett: „a közszolgálat eltűnt. Rossz népszórakoztatást nyújt és nem szolgálja a média az ideálokat.” (HORVÁTH 2004) A média hatalma – legyen az akár írott, akár elektronikus média – csupán abban különbözik, hogy hogyan és mikor manipulálja a célközönséget, túl lépve az objektív informálási kötelességén.

Létezik-e független média? A közszolgálati média esetében, amíg a kormányok döntenek finanszírozásukról, addig ezek a döntések mindig is hatással lesznek a médiában dolgozókra annak érdekében, hogy elnyerjék kegyeit azoknak, akiktől a pénzt kapják. Milyen megoldások volnának lehetőségek? Egy független, közéleti személyiségekből felállított kormányzótanács, esetleg a GDP egy ezreléke, amelyet megkaphatna a sajtó mint fix jövedelmet: mind-mind megoldást jelenthetnének. Mindezt törvényileg lenne szükséges garantálni, hogy a közszolgálati média elnyerje teljes függetlenségét a politikától, s ezáltal megszűnjön gazdasági zsarolhatósága.

Feltételezhetnénk azt is, hogy lényeges lehet a külföldi tőke jelenléte a média piacán, ami mellett érvelhetnénk azzal is, hogy a külföldi tulajdonos független a lehetséges belső politikai erőktől. De a globális tömegkommunikációban a nagy médiabirodalmak nemcsak elfojthatják a hazai médiát a versenyben, hanem meg is tudják vásárolni, ezáltal teljes kontrollt szerezhetnek a hazai médiaorgánumok felett. Arra is van példa, hogy a médiaóriások közeli viszonyt alakítanak ki a politikai vezetőkkel – piaci jelenlétért cserébe. Véleményem az, hogy a külföldi tőkének elhanyagolható értéktéremtő hatása van, célja a profitszerzésre korlátozódik.

Így tehát nem állíthatjuk, hogy a piaci verseny a szólás szabadságát segítené, illetve a társadalmi biztonságosságot növelné. A piaci verseny egyáltalában nem támogatja a sajtószabadság régi eszméjét, amelyet az államtól való függetlenség támasztott fel. A decentralizált piaci verseny lehetne az állami „zsarnokság” fő ellenszere, mégis a magántulajdoni viszonyok kialakulása során a szektor kevés szereplőssé vált, s a piacgazdaság parancsai formálják. Ma a piacgazdaság erősen korlátozza a kommunikáció szabadságát a kialakult monopóliumok miatt. A feltételezést, hogy az információ közérdekű, felváltotta az a nézet, hogy az információ magánúton megszerzhető áru, így a választás szabadsága egyáltalán nem valósul meg, s így „a piaci verseny piaci cenzúrákat termel.” (JANSEN 1988) A média magántulajdona magánszemélyeket termel, akik eldöntik, milyen termékeket (műsor, jelölt, reklám stb.) állítanak elő, továbbá hogy milyen vélemények nyernek nyilvánosságot. A kialakult helyzetben az egyének mint piac által vezérelt fogyasztók jelennek meg, nem pedig mint aktív, jogokkal és kötelességekkel rendelkező polgárok.

IRODALOM

- BAGDIKIAN, Ben 1992. *The Media Monopoly*. (4th ed.) Boston: Beacon Press.
- BRODER, David 1994. *Who will sort out true from false if the media can't?* In Chicago Tribune 1994. február 23. pp. 19.
- CURRAN, James 1991. Mass Media and Democracy. A Reappraisal. In James Curran–Michael Gurevitch (eds.): *Mass Media and Society*. London: Edward Arnold.
- DILTON, Michael 1996. *Politics of Security: towards a Political Philosophy of Continental Thought*. London: Routledge.
- DOWNING, John D. H. 1995. *Internationalizing Media Theory. Transition, Power, Culture. Reflections on Media in Russia, Poland and Hungary between 1980–95*. London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- GUREVITCH, Michael–BLUMLER, Jay G. 1990. Political Communication Systems and Democratic Values. In Doris A. Graber: *Media Power in Politics*. Washington D. C.: Congressional Quarterly.
- HERMAN, Edward–CHOMSKY, Noam 1988. *Manufacturing Consent*. New York: Pantheon Books.
- HOAGLAND, Jim 2001. Media: Democracy in Jeopardy? In *Media and Culture*. Organization for Security and Cooperation in Europe.
- HORVÁTH Ádám 2004. *Személyes interjú*. (2004. 04. 15.)
- JANSEN, Sue Curry 1988. *Censorship: The know that binds Power and Knowledge*. New York: Oxford.
- KEANE, John 1991. *Democracy and the Media*. In International Social Science Journal 43, no. 3 (August 1991) pp. 538.

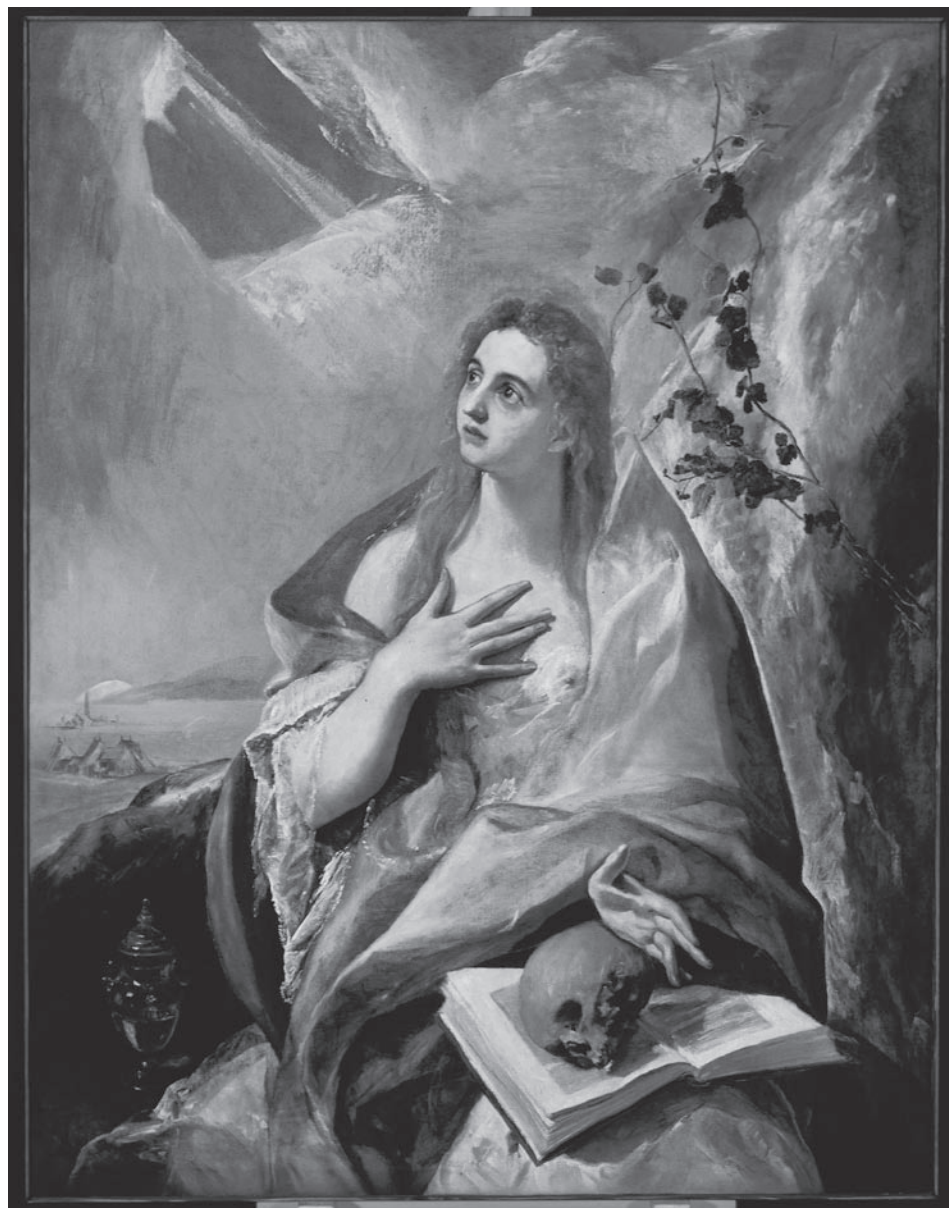
KEANE, John 1999. *Média és Demokrácia*. Budapest: Helikon Kiadó.

KONTROLL CSOPORT 2002. *Média -torzítások, -elemzések*. Budapest: Kairosz Kiadó.

LEYENDECKER, Hans 2001. *Media Freedom has a History – Freedom and Responsibility*. Organization for Security and Cooperation in Europe.

MILTON, John 1644. *Aeropagitica. A speech for the liberty of Unlicenc'd Printing*. E. H. Visiak (ed.)

TÓOTH H. Zsolt 2003. *Értékrend helyett műsorrend. Médiátok*. Röpiratok a magyar televíziózásról. Budapest: Válasz könyvkiadó.

El Greco: Bűnbánó Magdolna
156,6 × 121 cm, olaj, vászon
Szépművészeti Múzeum Bp.